

IZGRADNJA ETNO-ODJELA MUZEJA U OZLJU

ŽELIMIR LASZLO

Republički zavod za
zaštitu spomenika kulture Zagreb
41000 Zagreb, Ilica 44

UDK 39
Stručni članak

Primjer provođenja zaštite tradicijske gradnje u općini Ozalj, metodom preseljenja objekata na novu lokaciju i promjenom njihove namjene. Umjesto stambene i gospodarske funkcije, tradicijskoj gradnji se namjenjuje muzejsko prezentiranje načina gradnje i kulture stanovanja seoskog stanovništva ozaljskog kraja.

Istraživanjem tradicijskog graditeljstva u općini Ozalj, uočeno je mnoštvo, »hiža«, »štala«, »hizova«, »komora« i drugih objekata, ali je u isto vrijeme došlo do spoznaje i to da su im dani odbrojani. Kuće se prodaju, poneke »kure« u »vapnikama« ili se pak, napuštene, same ruše i propadaju. Stoga smo počeli razmišljati o načinu na koji bismo barem malen dio bogatog nasljeđa spasili od uništenja. Pošli smo od toga da je za ovu vrstu spomenika kulture primjerena metoda zaštite »in situ«. Međutim, na žalost, situacija po selima i zaselcima je takva da smo procijenili kako u ovom trenutku za provođenje takve zaštite nema nikakvih izgleda. Nije nam bilo druge nego pokušati spasiti što se spasiti dade, i to s novčanim sredstvima koja su bila zaista skromna, a za koja smo pretpostavili da ih od RSIZ-e u oblasti kulture možemo dobiti i koja općina Ozalj svojim udjelom može pratiti. Zato smo pristupili izradi projekta izgradnje etno-odjela muzeja u Ozlju. Njegovim provođenjem spašavamo od propasti nekoliko izuzetno vrijednih spomenika tradicijske arhitekture, ali ne »in situ« već njihovim preseljenjem na novu lokaciju.

Projektom je bilo predviđeno da se na zemljište u društvenom vlasništvu, u neposrednoj blizini ceste koja spaja Trg i Ozalj, preseli jedna kompletna okućnica (kuća, komora, sjenik i svinjac) i jedna kuća. Svi objekti bit će muzejski prezentirani svim konzervatorskim principima, bez mijenjanja vanjštinne i unutrašnjosti. Prostorije objekata opremit ćemo originalnim namještajem i predmetima iz fundusa Zavičajnog muzeja u Ozlju. Kako su manje ili više sve kuće u ozaljskom kraju »izdelane«, »pridelane« ili »predelane« od građe koja je već bila u upotrebi, preseljenje, premještanje nije nikakav izuzetak. Drugim riječima, preseljenjem objekata oni ne gube svoja spomenička svojstva, uz uvjet da se taj posao obavi na tradicionalan način. Stoga smo projektom predvidjeli upošljavanje »majstora« tesara (cimermana) i krovopokrivača (»škopara«) iz obližnjih sela, koji se ovim poslovima stalno bave. Temeljna misao svodi se na zahtjev da se tradicijskim metodama translociraju tradicijski objekti.

Odgovorni projektant izgradnje etno-odjela muzeja u Ozlju je dipl. ing. arh. Zdravko Živković. Konzultirani su još dipl. ing. arh. Vladanka Milošević i prof. Dunja Zelić-Milošević.

Za premještanje odabrana je okućnica iz sela Tomašnica, zaselak Potočko selo i kuća iz sela Trg (kbr. 57).

Na okućnici u Tomašnici živjela je vlasnica Brajak Mara, a sastoji se od kuće (»hiže«), sjenika, komore i svinjca (»kotac«, »svinjak«). Nekada je na okućnici bila i štala, ali je ona, na našu žalost, prije nekoliko godina srušena. Svi objekti građeni su iz drveta sa slamnatim pokrovima. Kuća, sjenik i komora zacijelo su vrlo stara zdanja. Nitko se u selu ne sjeća kada su bila građena, a seljani tvrde da se ni najstariji stanovnici sela ne sjećaju gradnje. Bez obzira na poslovičnu nepouzdanost takvih tvrdnji stanovnika sela i Brajak Mare, možemo s prilično sigurnosti tvrditi da su objekti (izuzev svinjca) stari između 150 do 200 godina. Svi su oni skromnih dimenzija, sačuvani u autohtonom materijalu, izvornom arhitektonskom obliku i detaljima. Hrastove planjke su tesane i spojene »hrvatskim vulglima«. Svinjac je star oko 70 godina. S obzirom na procijenjenu starost, možemo tvrditi da je okućnica u Tomašnici rijedak primjer očuvanog graditeljskog umijeća siromašnog seljaka, vjerojatno još kmeta. Okućnica je zaštićena Rješenjem o preventivnoj zaštiti spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1984. godine, ali ne postoji način da se ona očuva »in situ«, pogotovu stoga što nitko, niti vlasnica niti njena rodbina, a niti zet (koji je na mjestu kuće želio izgraditi garažu) nije mario za njeno očuvanje. Kuća na okućnici građena je u dvije faze. U prvoj je imala dvije prostorije, i to »hižu« i kuhinju. Ovaj dio izgrađen je od tesanih planjki koje su omazane smjesom ilovače (blata) i pljeve. Prozorski otvori su mali, a vidljive planjke su nepravilne i grbave. U drugoj fazi kući je »pridelana«, dodana još jedna prostorija. Ovdje su planjci piljeni i nema »maza«. U vrijeme »pridelavanja« kuća je dobila sadašnji krov, dvostrešni s poluskošenjima na oba zabata. Zabati su zatvoreni pleterom. »Pridelavanje«, »nadelivanje« je uobičajeni način kojim se u ovom kraju povećava stambena površina i zapravo nema kuće koja nije prije ili kasnije »pridelana«, tako da to ne oduzima vrijednost objektu, nego toj vrijednosti pridonosi, jer ilustrira nastanak i »rast« tradicijske kuće.

Komora je nekada služila kao stambeni objekt. Brajak Mara sjeća se da je prve dane poslije vjenčanja provela u njoj. Bilo je to prije pedesetak godina, što znači da je tada komora služila svojoj izvornoj namjeni. Ovaj jedno-prostorni objekt skromnih dimenzija građen je od drvenih greda, nepravilnih i grbavih, vezanih hrvatskim uglovima. Šupljine između planjki ispunjene su ilovačom. Pokrov je slamnat, na jednu stranu skošen a na drugu poluskošen, kako bi ostao otvor u zabatu koji je služio za ubacivanje sijena u potkrovnii prostor. Na planjcima komore se vide zarezi, znakovi koji upozoravaju da je komora presložena od nekog još starijeg objekta. Zajedno s kućom i sjenikom komora čini izvanredno slikovitu cjelinu.

Sjenik je građen od drvenih stupova i greda i sa sviju strana je otvoren. Radi se zapravo o čistoj konstrukciji na osam stupova, kojima je isključiva zadaća da nose krov i tako zaštite sijeno od kiše. Objekt je jednostavan, funkcionalan, star pa stoga zaslužuje visoku procjenu spomeničke vrijednosti. Za razliku od ostalih objekata, svinjac je mnogo mlađi. Građen je od piljenih, pravilnih planjki. Vrijednost ovog objekta nije velika, ali je važan za cjelinu ambijenta okućnice.

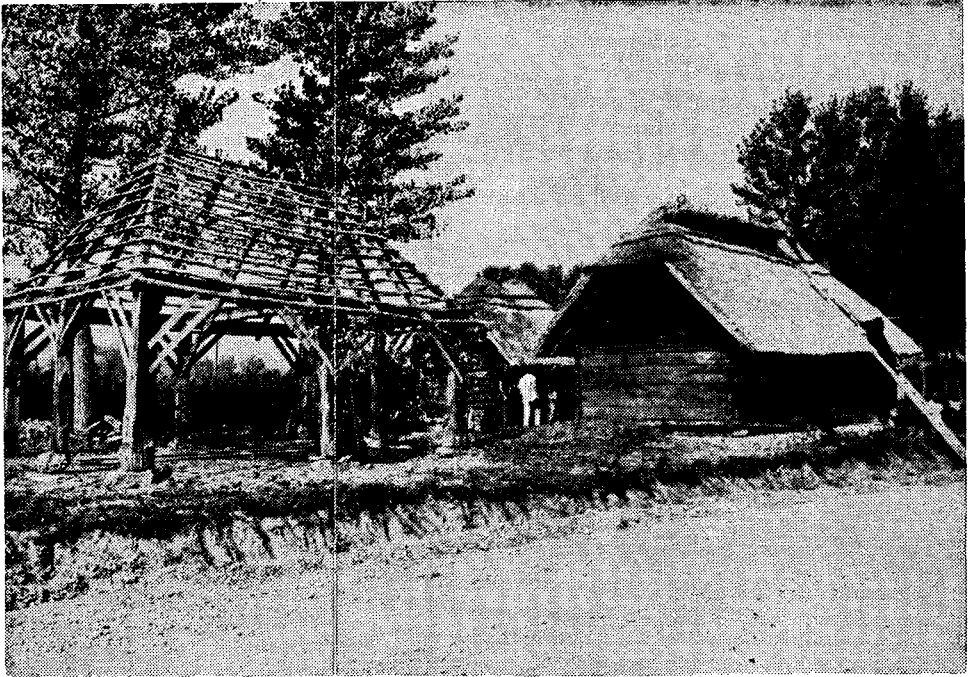
Kuća u selu Trg bila je vlasništvo Gregurić Stjepana. Građena je od drvenih planjki vezanih hrvatskim uglovima. Po dimenzijama je znatno veća od kuće iz Tomašnice. Starost kuće teško je procijeniti ali je sigurno da onakva kakvu smo je zatekli postoji najmanje 60 godina. Isto je tako sigurno da su neki njeni dijelovi mnogo stariji. Temelji su izgrađeni iz kamena lomljenca, a pokrov je slamnat sa skošenim krovom na južnom zabatu i poluskošenim na sjevernom. Slamnati pokrov bio je redovito obnavljan, posljednji put prije nekoliko godina. »Skopu« je postavljao isti majstor kojeg smo i mi angažirali za izgradnju etno-odjela. Prema onome što sada znamo, možemo izdvojiti barem dvije faze gradnje. U prvoj fazi izgrađen je sjeverni dio kuće (ono što je danas »hiža«), i to kao jednodimenzionalna kuća. U tom dijelu svi planjci se protežu svom dužinom zidova i završavaju u »hrvaškom vuglu« na sve četiri strane. U drugoj fazi prigradnja je kuhinja i »hižica«, a kuća je dobila natkriveni ulazni prostor, »ganjak«, »prištik«, »prištek«. Tu već nalazimo »poberuhe«, prekrajane planjke i zatege. U sve tri prostorije ulazi se iz »prišteka«, natkrivenog prostora u sredini kuće, i to kroz troja vrata. Prema kazivanju vlasnika Stjepana, u kuhinji je bilo ognjište a nad njim »kobača«, »kubača«, od šiblja pleten i blatom omazan dimovod. »Kubača« je nekada bila uobičajena u ovom kraju. Ostali dijelovi nekadašnje okućnice su propali.

Kuća u Trgu na broju 57 bila je jedna od još tri, te kvalitete i te starosti, koje su u selu ostale od oko dvadesetak njih koje su prije samo petnaestak godina pronašli istraživači koji su sudjelovali u etnografskom istraživanju sela Trg, a njega je proveo nekadašnji Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture. Ni nju nije bilo moguće sačuvati »in situ«, jer je vlasnik već bio prodao zemljište, a kuću je namjeravao srušiti i drvenu građu prodati vapnarima kao gorivo za »vapnike«.

Sve nabrojene objekte pomno smo dokumentirali fotografijama i tehničkim nacrtima. Prije preseljenja, na novoj lokaciji, izgrađeni su betonski temelji s hidroizolacijom za sve objekte izuzev svinjca i sjenika. Hidroizolacija i dobro temeljenje su neophodno potrebni, jer su planjke, naročito »poceki«, »podvali«, tj. temeljne grede bez izolacije podložne truljenju. Rastavljanje i naknadno »slaganje« na nove temelje svih objekata povjereno je »cimermanu« Gabrijelu (Gabri) Hanžeku, seoskom majstoru iz Polja i njegovu pomoćniku Ivi Kudasiću iz Trga. Oni su svaku planjku objekata označili zarezima (»cimermanskim« znakovima) koji su omogućili kasniju montažu na novoj lokaciji. Ovakav postupak je uobičajen i primjenjuje se otkad ljudi pamte »prede-lavanje« »hiža«. Nastojali smo ugraditi svu originalnu drvenu građu i mijenjali smo samo ono nekoliko planjki ili greda koje su bile sasvim propale.

Pokrivanje raženom slamom (»rž«, »hrž«) preseljenih objekata povjerali smo Ivanu Markoviću (Marku) iz Polja i njegovu pomoćniku Mati Bedevaliću iz Trga. Marko je poznat u cijelom kraju kao jedan od rijetkih koji još znaju, po starinski, »pokriti« slamom krov. I jedan i drugi »majstor« su, prema općoj ocjeni, izvršno obavili svoj dio posla, pa stoga koristim priliku da im ovdje srdačno zahvalim.

Montažom objekata i njihovim pokrivanjem završili smo prvu etapu izgradnje. U drugoj, koju planiramo za 1986. godinu, predviđamo obavljanje stolarskih radova, kemijsku zaštitu drveta, »šibičanje« i »omazivanje« zidova u prostorijama, izradu poda od nabijene zemlje, opremanje prostorija, dotje-

*Radovi na preseljenim objektima s okućnice u Tomašnici.
Autor fotografije: Nino Vranić*

*Ivan Marković iz sela Polje ozaljsko pokriva »hižu« preseljenu iz Tomašnice.
Autor fotografije: Nino Vranić*

rivanje mnogih detalja i uređenje okoliša. Time bi zaštita okućnice iz Tomašnice i kuće iz Trga bila dovršena, a objekti privedeni novoj svrsi: muzejskoj prezentaciji.

Vjerujem da time ozaljski kraj dobiva atraktivan kulturni sadržaj, a svi mi garanciju da tradicijska arhitektura tog područja neće posve iščeznuti.

Naravno, izvedba naše zamisli nije išla glatko. Bilo je tu ponekad razumljivih, ali ponekad i sasvim nerazumljivih prepreka. No, valjda to u nas mora tako biti. Moram spomenuti da smo imali punu podršku općinskih službi i organa. Uprkos tomu, bilo je mnogo administrativnih, novčanih, stručnih i tehničkih problema. One administrativne, vrlo uspješno, čudesnom strpljivošću, rješavala je Zdenka Stupić iz Narodnog sveučilišta Ozalj, koji je investitor cijelog projekta. Svim drugima bavio se uporno, ne štedeći sebe, čovjek koji je začetnik ideje o izgradnji etno-odjela muzeja, čovjek bez čijeg pregalaštva ne bismo uradili ništa: govorim o prof. Martinu Vajdiću. Stoga ako netko zaslužuje priznanje za, vjerujem, uspješnu gradnju, onda neka mi bude dopušteno da navedem upravo njega. Sudjelovao je u svim stručnim pripremama, u odabiru objekata i lokacija, u organizaciji transporta, on je pronašao tradicijske majstore i, iznad svega, on je taj koji je stalno bio prisutan na gradilištu, budno pazeći na svaki detalj. Zaslužan je i zato što se uspjelo, a to je itekako značajno, s malo para mnogo uraditi.

Na kraju želim reći da sam uvjeren da su dani tradicijskoj gradnji odbrojani. Ona je osuđena na propast. Ukoliko želimo zadržati sjećanje na našu tradiciju, na naš način života, specifičnu gradnju, ako želimo barem neke objekte sačuvati, treba djelovati odmah, brzo i efikasno. U tom svjetlu treba gledati i naš pokušaj koji je, eto, materijaliziran u etno-odjelu muzeja u Ozlju. Ako smo uspjeli otrgnuti propasti i privesti novoj namjeni tih nekoliko vrijednih tradicijskih gradnji, bit će zadovoljena temeljna svrha sveg uloženog napora.

THE CONSTRUCTION OF AN OPEN-AIR ETHNOGRAPHIC MUSEUM IN OZALJ

Summary

The research into traditional culture of the Ozalj commune has revealed numerous valuable structures: houses and outbuildings. In order to protect them, we chose the method of the translocation of several most valuable objects and of changing their use. The moving of these objects was successfully planned and organized by the Institute for the Protection of the Cultural Monuments of SR Croatia (Republički zavod za zaštitu spomenika kulture) in Zagreb. A house, a barn, an outbuilding for married couples and a pigpen were moved to the new location near Ozalj from the village of Tomašnica, and another house from the village of Trg. The restoration of the interior and the arrangement of the surroundings is in progress.

All of the work is carried out by local village craftsmen, which ensures the use of traditional methods in the translocation and restoration. After their completion, the renovated objects will serve as a museum. They will illustrate to the visitors the construction technique and the culture of living of the rural population in the Ozalj area.